

Oorspronkelijk inheemse flora

Het Levend Archief

Oorspronkelijk inheemse flora: bronnen van ons bestaan

Onder oorspronkelijk inheemse flora rekenen we de soorten bomen, struiken en planten waarvan populaties van nature in een bepaalde geografische regio voorkomen. Tijdens de laatste ijstijd - 116.000 tot 11.500 jaar geleden - heerste er in de lage landen een toendraklimaat. Voor de meeste boom- en struiksoorten was het hier veel te koud. Zij weken uit naar het zuiden, naar de zogenaamde refugia. Toen de temperatuur na de ijstijd terug omhoog klom, migreerden bomen en struiken over een periode van duizenden jaren vanuit de zuidelijke refugia terug naar onze streken. Tijdens dit natuurlijke proces ondergingen ze aanpassingen aan de nieuwe omstandigheden (evolutie = aanpassing aan verandering). Deze aanpassingen zitten opgeslagen in de overerfbare kenmerken: de genen. De ruim 1.500 soorten oorspronkelijk inheemse flora die in Nederland nu van nature voorkomen, hebben zich dan ook kunnen handhaven en verder verspreiden doordat zij zich optimaal aan de hier heersende klimatologische omstandigheden hebben aangepast. De nakomelingen van deze bomen, struiken en planten zijn dus van oorspronkelijk inheemse of autochtone herkomst. Dit zijn de bomen, struiken en planten van hier.

Door de eeuwen heen hebben zich ook velerlei complexe relaties ontwikkeld tussen bomen en struiken van autochtone herkomst met andere organismen van flora en fauna (co-evolutie). Uitheemse soorten - ook wel exoten genoemd - zijn door toedoen van de mens ingevoerd in een gebied waar zij oorspronkelijk niet voorkwamen (in Nederland bijv. Amerikaanse vogelkers en eik). Recent Brits onderzoek (Biological Conservation, volume 233) heeft aangetoond dat de inheemse Zomer- en Wintereik van waarde zijn voor 2300 soorten organismen (insecten, vogels, etc.). Maar liefst 326 soorten zijn volledig afhankelijk van deze eiken (bijvoorbeeld Vliegend hert). Het is dan ook van groot belang de juiste inheemse soorten te gebruiken die van nature in het gebied voorkomen. De beste garantie voor het behoud van de variatie aan micro-organismen, planten en dieren is dan ook het behoud van hun natuurlijke leefomgeving.

Biodiversiteit omvat allereerst de diversiteit aan levende wezens in een bepaald gebied: planten, dieren, zwammen, bacteriën enzovoort. Daarnaast omvat biodiversiteit ook de verscheidenheid aan leefgemeenschappen en ecosystemen waarin soorten in bepaalde unieke combinaties voorkomen. Immers, soorten staan niet op zichzelf maar leven samen (symbiose). Genetische bronnen zijn onderdeel van de totale biologische diversiteit. Het gaat om al het materiaal dat erfelijke bouwstenen bevat van dieren, planten en micro-organismen, met een actuele of potentiële waarde voor de mens. De beste garantie voor het behoud van de variatie aan micro-organismen, planten en dieren is het behoud van hun natuurlijke omgeving.

Wat betreft de oorspronkelijk inheemse flora: in de lage landen zijn ongeveer 100 soorten inheemse bomen en struiken (zonder de vele bramensoorten), waarvan nog enkele autochtone populaties bestaan. Oorspronkelijke, niet door de mens beïnvloede vegetaties met bomen en struiken komen in de lage landen niet meer voor. Ongeveer de helft van de honderd inheemse soorten is tegenwoordig zeldzaam en meer of minder bedreigd in het voortbestaan. Enkele soorten dreigen als autochtone boom of struik uit te sterven.

Voor de autochtone planten - de planten van hier - is de situatie minstens zo ernstig. Van autochtone populaties van de inheemse planten is echter nog maar weinig bekend. Wat we wel weten is dat maar liefst 40% van de wilde planten wordt bedreigd (Rode Lijst) en dat diverse inheemse soorten inmiddels zijn uitgestorven in Nederland.

In Nederland worden ongeveer 80% van de inheemse plantensoorten door insecten bestoven, waarvan bijen de belangrijkste groep zijn. De bestuiving van de bloemen van planten is een cruciaal aspect in de voortplanting van inheemse flora en de relatie tussen planten en bijen verdient dan ook bijzondere aandacht. Zonder bijen geen planten, en zonder planten geen bijen. Vooral de bijengemeenschappen in het agrarisch gebied, dat meer dan 60% van het landoppervlak in Nederland beslaat, zijn ten laatste decennia sterk verarmd. Veel van de soorten die voorheen in het agrarisch gebied voorkwamen, zijn tegenwoordig alleen nog in natuurgebieden te vinden of hebben hun toevlucht gezocht in stedelijk gebied. Willen we de Nederlandse wilde bijen daadwerkelijk behouden en hun aantal bevorderen, met name de soorten die het het moeilijkst hebben, dan is het essentieel om oorspronkelijk inheemse planten in te zaaien en oorspronkelijk inheemse bomen en struiken te planten. Echter, veel van onze flora en fauna is sterk achteruitgegaan of zelfs verdwenen en hierdoor staat de kwaliteit van onze leefomgeving ernstig onder druk. Wereldwijd is de teruggang in biodiversiteit 30%. In de EU is dit maar liefst 60% en in Nederland is de achteruitgang van het aantal soorten plantensoorten en dieren zelfs meer dan 80%. Zelfs in de topnatuurgebieden die onder Natura 2000 vallen, wordt in Nederland duurzaam behoud van oorspronkelijk inheemse flora niet als doel gezien. Dit terwijl Natura 2000 erop gericht is de belangrijkste wilde flora en fauna in de Europese landen te behouden en goed te beheren.

Ernstig bedreigde habitat

De rijke biologische diversiteit van planten en dieren die zich in ons land hier vanaf het einde van de laatste ijstijd in duizenden jaren ontwikkelde is in relatief korte tijd enorm aangetast door de mens. De term 'Antropoceen' wordt gebruikt om het tijdperk te duiden waarin het aardse klimaat en de atmosfeer de gevolgen ondervinden van menselijke activiteit. Het Nederlandse landschap is een cultuurlandschap dat in de loop van duizenden jaren door mensen is vormgegeven. Een landschap waarin iedere vierkante meter steeds meer voor de mens dient op te leveren. Een belangrijk deel van de inheemse flora en fauna, waaronder een substantieel deel van de Rode Lijstsoorten is gekoppeld aan dit 'agrarisch' cultuurlandschap. Bijna 70% van Nederland is nog agrarisch gebied. Om meer opbrengsten te realiseren gingen boeren meer bemesten (eerst stalmest en krachtvoer en later ook drijfmest en kunstmest). Dit betekende economische groei maar ook een enorm verlies aan biodiversiteit. In onze graslanden is het aantal inheemse plantensoorten tegenwoordig op één hand te tellen.

Ook het gebruik van landbouwgif (pesticiden) nam een vlucht en het resultaat is zacht gezegd dramatisch. Uit recent Duits-Nederlands onderzoek blijkt dat in 27 jaar de hoeveelheid insecten met meer dan 75% is afgenomen. Ook is ongeveer een derde van alle bodems in de wereld matig tot sterk aangetast door erosie, uitputting, verzuring, verzilting, verdichting en chemische vervuiling. Een miljoen planten- en diersoorten worden bedreigd met uitsterven als de mensheid op de huidige voet verder gaat. Dit concludeert het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES) in haar Global Assessment dat onlangs verscheen. Ecosystemen waarvan de mens en alle andere soorten afhankelijk zijn, gaan sneller achteruit dan ooit tevoren en daarmee verliezen we het fundament van onze voedselzekerheid, gezondheid en kwaliteit van leven. Alleen met ingrijpende en fundamentele maatschappelijke veranderingen is een herstel van biodiversiteit realistisch.

De aarde is niet alleen de habitat van de mens. Een derde van alle organismen op onze planeet leeft in de grond en één theelepels grond bevat ongeveer evenveel bacteriën als mensen op aarde. De meeste planten zijn geworteld in de grond en de relatie tussen (groene) planten en bacteriën en schimmels in de bodem is complex en vrijwel volledig symbiotisch. Er wordt zelfs beweerd dat er zonder deze symbiose voor de mens geen aards leven mogelijk is. De aarde is dan ook vooral de habitat van flora en fauna. Planten zijn al honderden miljoenen jaren aanwezig op onze planeet, de moderne mens slechts enkele tienduizenden jaren. Het verbond tussen bodem, plant en dier is een van de meest spectaculaire samenwerkingsverbanden in de levende natuur en daarmee ook van onschatbare waarde voor mensen, qua gezondheid, welzijn en in economisch opzicht. Echter, in het Antropoceen is er nagenoeg geen aandacht en ruimte meer voor de basis van ons land-ecosysteem: instandhouding en stimulering van bodemvruchtbaarheid en van planten van oorspronkelijk inheemse herkomst. Het is dan ook de allerhoogste tijd voor verandering, tijd voor een echte transitie naar een duurzame en veerkrachtige leefomgeving voor flora, fauna én mensen.

Het levend archief

In de afgelopen dertig jaar is een groot deel van Nederland onderzocht op wilde bomen en struiken. Van alle houtige gewassen in Nederland bestaat op dit moment nog slechts 3% tot 5% uit autochtone bomen en struiken. Kijkend naar de soorten blijkt dat ongeveer de helft meer of minder bedreigd is in zijn voortbestaan. Enkele soorten zijn uitgestorven, zoals de Koraalmeidoorn en de Grove den. Andere soorten als Behaarde struweelroos, Kale struweelroos, Kraagroos, Schijnkoraalmeidoorn en Wilde peer komen nog slechts met enkele exemplaren voor. Wilde appel, Fladderiep, Ruwe iep, Kraakwilg en Zomerlinde zitten in de gevarezone, met populaties van hooguit een paar honderd exemplaren. Het veldonderzoek heeft een goed beeld opgeleverd van waar autochtone bomen en struiken groeien. Verrassend genoeg blijken ze nog juist het meest voor te komen in de restanten van oude cultuurlandschappen (zie ook: Atlas van het landschappelijk groen erfgoed van Nederland).

Sinds de start van het onderzoek, de gecertificeerde teelt en oogst en de inrichting van de genenbank/zaadgaard, is in de afgelopen decennia veel bereikt. De organisatie *Bronnen: centrum voor de verspreiding van oorspronkelijk inheemse houtige gewassen* is in Nederland begonnen met het kweken van autochtoon plantmateriaal. Dankzij dit pionierswerk (Henny Ketelaar) zijn in de afgelopen 25 jaar miljoenen van deze 'Bronnen bomen en struiken' geplant. In 2011 is *Bronnen* overgenomen door *Staatsbosbeheer - Zaad & Plantsoen* die op de hoofdlocatie Roggebotzand (Flevoland!) een genenbank beheert. De genenbank valt onder verantwoordelijkheid van het *Centrum voor Genetische Bronnen* in Wageningen.

In de genenbank in Roggebotzand (www.genenbankbomenenstruiken.nl) worden alle Nederlandse soorten bomen (van Fladderiep tot Zomereik) en struiken (van Egelantier tot Zwarte bes) verzameld. Maar ook een klimmer als Wilde kamperfoelie heeft er een plek. Voordat de soorten opgenomen worden in de collectie moeten ze aan een aantal eisen voldoen. Zo moet er materiaal beschikbaar zijn van een minimum aantal locaties in Nederland (indien mogelijk) om zo de genetische variatie in de collectie op peil te houden. Via een duidelijk track & trace systeem kan zo gecontroleerd plantgoed, van bekende herkomst, worden uitgegeven (zie ook www.rassenlijstbomen.nl).

In navolging op de genenbank van oorspronkelijk inheemse bomen en struiken is in 2017 Staatsbosbeheer - Zaad & Plantsoen versterkt met het initiatief van *Het Levend Archief*, waarbij aan een genenbank en zaadbanken van planten wordt gewerkt. Zaden bewaren van diverse bedreigde plantensoorten is zeer belangrijk, aangezien maar liefst 40% van de wilde planten wordt bedreigd (Rode Lijst). De stichting *Het Levend Archief* (eind 2018 opgericht) heeft dan ook als missie de genetische diversiteit van bedreigde inheemse planten veilig stellen, door het opbouwen van een Nationale Zadencollectie. Initiatiefnemer van Het Levend Archief is Joop Schaminée, vegetatiekundige en als hoogleraar verbonden aan de universiteiten van Wageningen en Nijmegen. De doelen van Het Levend Archief (www.hetlevendarchief.nl) zijn:

- a. het waarborgen van de (genetische) diversiteit van Nederlandse wilde planten in Nederland en het behoud van de verscheidenheid aan wilde verwanten van onze cultuurgewassen;
- b. het stimuleren en faciliteren van het gebruik van gecertificeerde zadenmengsels en plantgoed met bekende herkomst ten behoeve van het behoud en biologisch herstel van natuur en landschap;
- c. publieksvoorlichting en natuurbeleving over en van inheemse wilde planten en;
- d. vergroting van de (wetenschappelijke) kennis over de zaad- en kiemingsbiologie van de inheemse flora.

Het Levend Archief is een groeiende beweging waarbij mensen en organisaties zich kunnen aansluiten om hun eigen steentje bij te dragen aan de bescherming van inheemse planten. De diverse (natuur)organisaties en personen vormen samen het *Netwerk Levend Archief*, dat wordt gecoördineerd door FLORON. De resultaten en bevindingen van alle initiatieven in Het Levend Archief hopen we dan ook terug te gaan zien in de (wilde) natuur. Het Levend Archief stelt gekeurd plantmateriaal belangeloos beschikbaar aan ideologische kwekers om samen te werken aan de biodiversiteit en in het bijzonder aan de bescherming van *planten van hier*.

Planten van hier

Het rijk geïllustreerde boek 'Planten van hier' (hardcover - A4) wil in woord en beeld (>700 foto's) de verbinding van mens, planten en dieren laten zien; de lezers laten beseffen dat zij een onlosmakelijk onderdeel van een groter geheel zijn en dat hun handelen invloed heeft op dit grotere geheel, ook in hun directe eigen omgeving. Het prachtige boek 'Planten van hier' is dan ook bedoeld voor mensen die de kwaliteit van hun leefomgeving willen aanpakken, maar ook als kennis- en inspiratiebron voor groepen en organisaties op het gebied van natuur, landschap en stedelijke omgeving. Willen wij voor onszelf een leefbare habitat behouden, dan moeten wij op een fundamenteel andere manier omgaan met onze verbintenis met flora en fauna. 'Planten van hier' vertelt dit bijzondere verhaal in uiteenlopende hoofdstukken over diverse toepassingsmogelijkheden van inheemse flora, geschreven door specialisten.

Wilde bloemen zijn geweldig mooi, maar ook bijzonder belangrijk aangezien heel veel soorten dieren voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van inheemse planten. Als er één vlinder is die van nectarrijke bloemen houdt, dan is het wel de Koninginnenpage (Papilio machaon). Op deze prachtige tekening van Marjolein Bastin is de verbintenis van de inheemse planten Peen (Daucus carota) en Wilde cichorei (Cichorium intybus) met de wonderschone Koninginnenpage te zien. De Koninginnenpage spreekt enorm tot de verbeelding en deze zeldzame vlinder heeft een bijzondere verbinding met Peen, aangezien dit de favoriete waardplant is voor de grootste page van Nederland en België. De tekeningen en verhalen van Marjolein Bastin tonen de schoonheid, maar vooral ook de enorme waarde van onze inheemse flora en fauna voor mensen. Willen we dit behouden, dan zullen we er zelf iets aan moeten doen, te beginnen met het leggen van een verbinding met alles wat om ons heen leeft en waar wij als mens een veelzeggend onderdeel van zijn.

